

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2024-yil 1-son

VOLUME 4 / ISSUE 1 / 2024
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.4.1.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA, JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Ergashev Ikrom Abdurasulovich

SOLIQQA OID MA'MURIY HUQUQBUZARLIKLAR VA ULARNI SODIR
ETGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK 4

Kamalova Dildora Gayratovna

IXTIYORIY QAYTISHNING JINOYAT TARKIBI BELGILARIGA KO'RA TAHLILI 14

Ходжаев Шохрух Музаффарович

ПРИНЦИПЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ НА ПРАКТИКЕ 24

Otegenova Luiza Joldasbayevna

QILMISHNING JINOIYLIGINI ISTISNO QILUVCHI HOLATLARNING
QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI 35

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Tulaganova Gulchexra Zaxitovna

ODIL SUDLOVNI AMALGA OSHIRISHDA PROKURORNING O'RNI 47

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbayevich

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV: HUQUQNI QO'LLASH MUAMMOLARI 61

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.ccj.4.1./LNOV8035>
UDC: 343.1(045)(575.1)

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUV: HUQUQNI QO‘LLASH MUAMMOLARI

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbayevich,

Jamoat xavfsizligi universiteti

Jinoiy-huquqiy fanlar kafedrası dotsenti,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0000-0003-39-53-3800

e-mail: jasurbekaniyazov91@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimiz jinoyat-protsessual qonunchiligida sudga qadar ish yurituvining alohida bosqichi hisoblangan tergovga qadar tekshiruvni amalga oshirishda vujudga kelayotgan huquqiy muammolar muhokama qilingan. Shuningdek, tergovga qadar tekshiruv bosqichining vazifalaridan biri – jinoyat haqidagi ariza va xabarlarda jinoyat faktining mavjudligi yoki mavjud emasligini tasdiqlashda ayrim tergov harakatlarini o‘tkazish zarurati ochib berilgan. Bunda O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi 329-moddasida nazarda tutilgan ro‘yxat asosida keltirilgan tergov harakatlari yetarli emasligi, boz ustiga ushbu moddada keltirilgan tergov va protsessual harakatlardan boshqa tergov harakatlari o‘tkazilishi qat‘iyan man etilishi borasidagi keskin qoida huquqni qo‘llash amaliyotida ko‘plab muammolarni keltirib chiqarayotgani asoslab berilgan. Tergovga qadar tekshiruv davomida o‘tkazilishi zarur bo‘lgan tergov harakatlari sirasiga kiruvchi yuzlashtirish, murdani ekskumatsiya qilish, qiyosiy tekshirish uchun namunalar olish va boshqa bir qancha tergov harakatlari sudning ruxsati bilan amalga oshirishi lozimligi tadqiq etilgan. Tadqiqotda analiz, sintez, induksiya, deduksiya, qiyosiy-huquqiy tahlil kabi metodlar qo‘llangan. Shuningdek, ilg‘or xorijiy tajriba, ilmiy-nazariy qarashlar va tergov hamda sud amaliyoti o‘rganilgan, buning natijasi o‘laroq, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi va boshqa qonun hamda qonunosti hujjatlariga tegishli o‘zgartirish hamda qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha takliflar, tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tergovga qadar tekshiruv, sudga qadar ish yurituvi, yuzlashtirish, ekskumatsiya, qiyosiy tekshirish uchun namunalar olish, sudning ruxsati, ariza, qayta da‘vo, jinoyat fakti.

ДОСЛЕДСТВЕННАЯ ПРОВЕРКА: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

Атаниязов Жасурбек Курбанбаевич,

доктор философии по юридическим наукам (PhD),
доцент кафедры «Уголовно-правовые науки»

Университета общественной безопасности Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматриваются правовые проблемы, возникающие при проведении доследственной проверки, которая в уголовно-процессуальном законодательстве нашей страны является отдельным этапом досудебного производства. Также в статье перечислены задачи этапа доследственной проверки, раскрывается необходимость проведения отдельных следственных действий при подтверждении наличия или отсутствия факта преступления в заявлениях и сообщениях о преступлении. При этом указывается, что перечень доследственных действий, предусмотренный статьёй 329 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан, а также строгое правило о строгом запрете на совершение иных доследственных действий, не изложенных в статье, создают множество проблем в правоприменительной практике. Среди следственных действий, которые должны быть предприняты в ходе досудебной проверки, – очная ставка, эксгумация трупа, получение образцов для экспертного исследования и ряд других следственных действий, в том числе с участием подозреваемого, которые должны быть выполнены с разрешения суда. В исследовании использовались такие методы, как анализ, синтез, индукция, дедукция, сравнительно-правовой анализ. В ходе исследования был изучен передовой зарубежный опыт, научно-теоретические взгляды, следственная и судебная практика, в результате чего были выработаны предложения и рекомендации по внесению соответствующих изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан и другие законодательные и подзаконные акты.

Ключевые слова: доследственная проверка, досудебное производство, очная ставка, эксгумация, получение образцов для экспертного исследования, разрешение суда, ходатайство, повторный иск, факт преступления.

PRE-INVESTIGATION CHECK: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbaevich,

Associate Professor of the Department of “Criminal Law Sciences”,
University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan,
Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD)

Abstract. This article examines the legal problems that arise during the conduct of a pre-investigation check, which in the Criminal Procedure legislation of our country is a separate stage of pre-trial proceedings. The article also lists the tasks of the pre-investigation verification stage and reveals the need for separate investigative actions to confirm the presence or absence of the fact of a crime in statements and reports of a crime. At the same time, based on the list provided for in Article 329 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, which is insufficiently represented by investigative actions, the strict rule on the strict prohibition of investigative actions set out in this article creates many problems in law enforcement practice. Among the investigative actions to be taken during the pre-trial investigation are confrontation,

exhumation of a corpse, sampling for comparative research, and a number of other investigative actions that must be carried out with the permission of the court. The research used such methods as analysis, synthesis, induction, deduction, and comparative legal analysis. During the research, advanced foreign experience, scientific and theoretical views, and investigative and judicial practice were studied, as a result of which proposals and recommendations were developed for making appropriate amendments and additions to the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan and other legislative and subordinate acts.

Keywords: *pre-investigation check, pre-trial proceedings, confrontation, exhumation, obtaining samples for expert examination, court permission, petition, re-claim, the fact of a crime.*

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sud-tergov faoliyatida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6041-sonli Farmonining 5-bandi birinchi xatboshisida “tergovga qadar tekshiruv yoki tergovda ushlangan shaxsni va ozodlikdan mahrum qilish joylarida jazoni o‘tayotgan mahkumni tibbiy ko‘rikdan o‘tkazish”, 11-bandi ikkinchi xatboshisida “sud-tergov faoliyatida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlash ustidan sud nazoratini kuchaytirish” kabi vazifalar qo‘yilgan.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasining qonun ustuvorligini ta‘minlash, xalq xizmatidagi davlat boshqaruvini tashkil etish yo‘nalishida aynan 87-maqсад – “Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyatini inson manfaatlari, qadr-qimmat va huquqlarini himoya qilishga yo‘naltirish” ko‘rsatib o‘tilgan. Unda tergovga qadar tekshiruv jarayoniga jalb etilgan shaxslarning protsessual maqomini aniqlashtirish, ushbu shaxslar gumon qilinuvchi, jabrlanuvchi, guvohning huquq va majburiyatlaridan foydalanishini belgilash, tergovga qadar tekshiruv bosqichida ayrim tergov harakatlarini o‘tkazishga ruxsat berish kabi ustuvor maqsadlar belgilangan bo‘lib, ularning bajarilishi mamlakatimizdagi har bir shaxsning, xususan, harbiy xizmatchilarning huquq va erkinliklari kafolatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Material va metodlar

Yuqorida nomlari qayd etilgan normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar aynan tergovga qadar tekshiruvda ayrim tergov harakatlarini o‘tkazish bo‘yicha tadqiqotlar olib borish hamda huquqni qo‘llash amaliyotidagi zaruratidan kelib chiqib, tegishli tavsiya va takliflarni shakllantirish lozimligini anglatadi. Bunda mavzu yuzasidan tadqiqot va tahlillarni jinoyat protsessining sudga qadar ish yurituvda tergovga qadar tekshiruv muhim o‘rinni egallashini inobatga olib amalga oshirish lozim bo‘ladi.

Maqolada tergovga qadar tekshiruv bilan bog‘liq amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar, normativ tushunmovchiliklar va isbotlash hamda jinoyat faktini asoslashda inobatga olinishi lozim bo‘lgan qoidalar tahlil qilingan, shu bilan birga, qiyosiy-huquqiy tahlil, kuzatish, umumlashtirish, induksiya va deduksiya metodlari qo‘llandi.

Tadqiqot natijalari

O'zbekiston Respublikasi JPKning 329-moddasi ikkinchi qismiga muvofiq, tergovga qadar tekshiruv davomida quyidagi tergov harakatlarini o'tkazishga ruxsat etiladi. Bular: qo'shimcha hujjatlar, tushuntirishlar talab qilib olish, shaxsni ushlab turish, shaxsiy tintuv va olib qo'yish, hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish, ekspertiza o'tkazish, taftish tayinlash, tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazish haqida topshiriqlar berish bo'lishi mumkin. Tergovga qadar tekshiruv vaqtida sanab o'tilgan tergov harakatlaridan boshqa tergov harakatlarini o'tkazish man qilinadi.

Yuqoridagi normada sanab o'tilgan barcha protsessual harakatlarni ham tergov harakati sirasiga kiritib bo'lmaydi. Xususan, M.D. Botayev tergovga qadar tekshiruvda 3 ta protsessual harakat, 1 ta protsessual majburlov chorasi va 5 ta tergov harakatiga ruxsat berilganini ta'kidlaydi [1, 53-b.].

Ushbu fikr o'z ma'nosiga ko'ra juz'iydir, biroq tushuntirishlar yoki qo'shimcha hujjatlarni talab qilishni protsessual harakat sifatida e'tirof etish uning huquqiy ma'noda tartibiga murojaat qilishga sababchi bo'ladi. Afsuski, protsessual qonunchiligimizda tushuntirishlar talab qilish yoki sanab o'tilgan ayrim protsessual harakatlarning qoidalari nazarda tutilgan normalar mavjud emas.

Bundan tashqari, mamlakatimiz Prezidenti farmonlarida tergovga qadar tekshiruv davrida harakatlarning optimallasuvi, ortiqcha vaqt va resurs sarfini kamaytirishga oid vazifalar mavjud. Bu esa tergovga qadar tekshiruv vaqtida ruxsat berilgan tergov harakatlarini qayta ko'rib chiqish zaruratini ko'rsatadi. Xususan, bir guruh olimlar tergovga qadar tekshiruvda yuzlashtirish tergov harakati o'tkazish uchun jinoyat ishini qo'zg'atish zarurati, jinoyat-protsessining prinsiplari va vazifalariga zid ekanligini ta'kidlashadi [2, 63-b.; 3].

J.A. Xolboyevning fikricha, "Yuzlashtirish, bu ilgari so'roq qilingan ikki shaxs ko'rsatmalari o'rtasida jiddiy qarama-qarshiliklar bo'lganda ularning sababini aniqlash uchun o'tkaziladigan tergov harakatidir, ... jinoyat ishining xususiyatlari yuzlashtirish ishtirokchilarning shaxsi va yuzlashtirish sharoitlari bilan mutanosib bo'lgan eng samarali usullar yig'indisidir" [4, 66-74-b.].

Yuridik ensiklopediyalarda "Yuzlashtirish – tergov harakati; bunda ilgari so'roq qilingan ikki shaxs, basharti ularning aynan bir xil fakt va holatlarga nisbatan bergan ko'rsatuvlarida jiddiy qarama-qarshiliklar bo'lsa, bir vaqtning o'zida bir-birining ishtirokida ko'rsatuvlar beradi. Yuzlashtirishda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va guvoh so'roq qilinishi mumkin", – deya ta'rif berilgan [5].

Demak, ma'lum bo'ladiki, yuzlashtirish tergov harakati protsess ishtirokchilarining ko'rsatmalari o'zaro qarama-qarshi kelgan hollarda o'tkaziladi va mazkur qarama-qarshilikni bartaraf etishni maqsad qiladi.

Tergovga qadar tekshiruv (keyingi o'rinlarda TQT) vaqtida tushuntirishlar talab qilish orqali shaxslarning ko'rsatmalari mustahkamlanadi, biroq yuqorida bayon etganimiz – ushbu harakatning qoidalari JPKda keltirilmagan. Bugungi kunda huquq analogiyasi sifatida so'roqning umumiy qoidalariga rioya qilingan holda tushuntirish xatlari rasmiylashtirilmogda. Biroq shu o'rinda TQT davrida ishtirokchilarning

ko'rsatmalari bir-biriga nomuvofiq bo'lsa yoki mutlaqo ziddiyat kasb etsa, ushbu qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun qanday yo'l tutilishi lozim?

R.S.Yanovskiyning fikricha, "Yuzlashtirish qonunga ko'ra faqatgina jinoyat ishi doirasida amalga oshirilishi mumkin, shu bois har qanday hollarda jinoyat ishini qo'zg'atib, so'ng zarur tergov harakatlari orqali jinoyat tarkibi mavjudligi yoki aksincha, dalillar orqali jinoyat ishini tugatish lozimligi to'g'risida xulosa qilish bahslarga barham beradi" [6, 72-b.].

To'g'ri, qonun TQT davrida yuzlashtirish tergov harakatini o'tkazishga ruxsat bermaydi, biroq jinoyat ishini qo'zg'atish taxminlarga asoslangan bo'lishi mumkin emas. Shu bois R.S.Yanovskiyning fikrlariga qo'shilib bo'lmaydi.

A.R.Belkin esa jinoyat faktini isbotlashda yuzlashtirish o'tkazish zarur bo'lsa, faqatgina qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun jinoyat ishini qo'zg'atish ham protsessual jihatdan, ham taktik jihatdan xato ekanini, bu jarayonni rasmiylashtirish uchun sudga qadar ish yurituvda o'tkazilishi mumkin bo'lgan alohida tergov harakatlari bo'limini tashkil etish lozimligini ta'kidlaydi [7, 99-100-b.].

Mazkur fikrlarga qo'shilish mumkin, biroq har bir bosqich uchun alohida tartib belgilanishi kodeks qoidalari ko'payishiga, bu esa o'z navbatida, bir-biriga zid kollizion normalarning ortishiga olib kelishi mumkin.

Bu borada A.A.Stepanov boshchiligidagi olimlarning fikrlari diqqatga sazovor. Ularning ta'kidlashicha, nafaqat yuzlashtirish, balki jinoyat faktini tasdiqlashi mumkin bo'lgan har qanday tergov harakatini o'tkazish uchun tergovga qadar tekshiruvni tartibga soluvchi normada istisno tariqasida o'tkazish sudning ruxsati asosida amalga oshirilishi lozim. Bunda xalqaro qonun hujjatlarida belgilangan me'yorlarga ham, milliy qonunchilikdagi sudlar nazoratiga ham putur yetmaydi [8, 346-348-b.].

Ushbu fikrlarga to'la qo'shilgan holda aytish mumkinki, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida ham inson manfaati yotadi va sudga qadar ish yurituvi bosqichida sud nazorati o'rnatilishi juda dolzarb. Ayniqsa, faqatgina jinoyat faktini aniqlash uchun jinoyat ishini qo'zg'atish bilan bog'liq ortiqcha vaqt va resurs sarfi bu jarayonlarga mutlaqo salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bu borada o'tkazilgan so'rovnomalarda respondentlarning deyarli 90 foizi (89,7 foizi) yuzlashtirish tergov harakatini tergovga qadar tekshiruv davrida o'tkazishga ruxsat berilishi kerakligini bildirdilar".

Bu borada amaliyotdagi muammoli holatlar ahamiyatli, jumladan, Termiz prokuraturasida tugatilgan jinoyat ishi hujjatlariga ko'ra, M.A. fuqaro I.I.ning ishonchiga kirib, undan jami 2 000 AQSh dollari miqdorida pul olgan, o'tkazilgan tergovga qadar tekshiruv davrida fuqaro I.I. ushbu pulni M.A. uy olib berishni va'da qilib olganini bildirib ko'rsatuv bergan bo'lsa, M.A. uni I.I.dan o'z ehtiyoji uchun qarz sifatida olganini bildirgan. Shunday bo'lsa-da, holat yuzasidan jinoyat ishi qo'zg'atilgan va o'tkazilgan tergov harakatlari, xususan, yuzlashtirish natijasida jinoyat faktlari o'z isbotini topmagani bois jinoyat ishi JPKning 83-moddasi 1-qismiga asosan tugatilgan [9].

Shuningdek, Sirdaryo viloyati IIB huzuridagi TBda tugatilgan 244131/2017-34-sonli jinoyat ishi hujjatlariga ko'ra, fuqaro A.S. o'z uyi hovlisida bo'lgan kiyimlarini noma'lum shaxslar o'g'irlab ketgani haqida ariza bergan, biroq

uning turmush o'rtog'i bu holatdan bexabar bo'lib, o'zining ehtiyotsizligi sababli mazkur buyumlarni yo'qotib qo'rganini yashirgan holda, tushuntirishlaridagi ko'rsatmalarini bir necha marotaba o'zgartirgan. Vujudga kelgan holat bo'yicha yuzlashtirish va boshqa tergov harakatlarini o'tkazish zarurati tufayli jinoyat ishi qo'zg'atilgan, biroq jinoiy holat o'z tasdig'ini topmagani bois 2017-yil 31-martda jinoyat ishi O'zbekiston Respublikasi JPKning 83-moddasi 1-bandiga asosan tugatilgan [10].

Demak, yuqoridagi amaliy misollardan ma'lum bo'ladiki, tergovga qadar tekshiruv davrida olingan tushuntirish xatlaridagi protsess ishtirokchilarining bergan yolg'on ko'rsatuvlari bo'yicha hech qanday javobgarlik belgilanmagan.

O'zbekiston Respublikasi JKning 238-moddasida "Yolg'on guvohlik berish, ya'ni surishtiruv olib borish, dastlabki tergov chog'ida yoki sudda guvohning yoki jabrlanuvchining bila turib yolg'on ko'rsatuv berishi yoxud ekspertning bila turib yolg'on xulosa berishi, xuddi shuningdek, tarjimonning bir tildan ikkinchi tilga bila turib noto'g'ri tarjima qilishi"ga jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan.

O'z-o'zidan ma'lum bo'ladiki, nafaqat surishtiruv olib borishda, balki tergovga qadar tekshiruv vaqtida ham protsess ishtirokchilarining to'g'ri ko'rsatma berishi muhim. Bu jarayonlarda yolg'on ko'rsatmalar yoki haqiqatga to'g'ri kelmaydigan ko'rsatuvlar berilishi jinoyat ishini qo'zg'atish va boshqa ortiqcha ovoragarchiliklarga olib keladi.

Bizningcha, yuqoridagilarga asosan, avvalo, O'zbekiston Respublikasi JPKning 329-moddasi ikkinchi qismida nazarda tutilgan tergovga qadar tekshiruv jarayonlarida tushuntirishlar talab qilib olishning protsessual tartibini ishlab chiqish, uning protsessual qoidalarini JPKga qo'shimcha va o'zgartirish sifatida kiritish lozim bo'ladi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi JPKning TQTda yuzlashtirish o'tkazish bilan bog'liq 329-moddasi ikkinchi qismiga tegishli tahrirda o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish maqsadga muvofiq.

Tergov amaliyotida murdani eksqumatsiya qilish, tergov harakatini o'tkazmasdan turib jinoyat ishini qo'zg'atish yoki ish qo'zg'atishni rad qilishning imkoni bo'lmaydigan holatlar uchray turadi. Shu sababli, olimlarning murdani eksqumatsiya qilishni tergovga qadar tekshiruv davrida o'tkazish mumkinligini belgilovchi qoidalarni o'rnatish borasidagi fikrlarini tahlil qilish lozim.

Yuridik ensiklopediyalarda "*Eksqumatsiya* (lot. *exhumus* – yerdan) – murdani ko'zdan kechirish va ekspertiza o'tkazish zaruriyati tug'ilganda uni dafn etilgan joyidan qazib olishdir. O'zbekistonda eksqumatsiya tergovchi yoki surishtiruvchining qarori va prokurorning ruxsati asosida o'tkaziladi (*eski talqin*). Qarorda eksqumatsiyaning sabablari ko'rsatiladi. Eksqumatsiya odatda o'limga sabab bo'lgan holatlarni aniqlash, o'lgan kishining shaxsini belgilash, birinchi marta yoki qayta sud-tibbiy ekspertizasi o'tkazish va boshqalar maqsadlarda qilinadi. Eksqumatsiya paytida sud tibbiyoti sohasidagi shifokor, zarur bo'lsa, boshqa mutaxassislar ham qatnashadi" [11], deya qayd etilgan.

Demak, ma'lum bo'ladiki, eksqumatsiya – inson murdasi bilan tibbiy tadqiqotlar olib borilishi nuqtayi nazaridan nafaqat yuridik, balki tibbiy tushuncha ekanligi bilan ham kompleks o'rganishni talab qiladi.

Boshqa tibbiy ensiklopediyalarda “Eksgumatsiya (lot. *exhumus* – yerdan) – murdani ko‘zdan kechirish va ekspertiza o‘tkazish zaruriyati tug‘ilganda uni dafn etilgan joyidan qazib olish. Inson murdasi bilan patanotomik tekshiruvlar, uning tanasidan o‘lim sababi, biologik holatlar va boshqa tergov oldiga qo‘yilgan savollarga javob topish uchun tibbiy maqsadlarda qon, to‘qimalar, soch, suyak hamda boshqa inson a‘zolaridan namunalar olish, tadqiqotlar o‘tkazish va murdani qayta dafn etishdan iborat sud komission ekspertiza bilan kechuvchi tergov harakatidir” [12], deya izoh berilgan.

O.V.Axmadeyevaning fikricha, “Eksgumatsiya, bu – ko‘milgan inson murdasini uning o‘lim sababini aniqlash yoki tanib olish uchun ko‘zdan kechirish yoki patanotomik tekshirish uchun qabrdan qazib olishdan iborat tergov harakati. Ko‘pincha jiddiy isbot talab etish bilan bog‘liq vaziyatlarda amalga oshiriladi. Jiddiy vaziyat deganda esa tergov harakati jinoyat tarkibi mavjud yoki mavjud emasligini hal etadi” [13, 30–62-b.].

Yuqoridagi fikrlar eksgumatsiya o‘tkazilishi kamyob va faqatgina jiddiy zarurat bo‘lganda amalga oshiriladigan tergov harakati ekanligini tasdiqlaydi. Bizningcha, mazkur tergov harakati faqatgina tanib olish va zo‘raki o‘lim alomatlari mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash uchungina o‘tkazilishi, bunda, albatta, murdaning yaqin qarindoshlari xabardor qilinishi zarur. Sababi JPKning ayni tergov harakatini tartibga soluvchi normalari ham shu tartibni qoidalar bilan mustahkamlagan. Tahlil qilinayotgan mavzu – tergov harakatini o‘tkazishga ruxsat berishning prokurorlardan sudga o‘tkazilgani esa bu boradagi shaffoflikka, surishtiruvchi va tergovchining tergov harakatini o‘tkazishdagi qiyinchiliklarini bartaraf etishga xizmat qiladi. Biroq ushbu tergov harakati har doim ham jinoyat ishi doirasida amalga oshirilmaydi, yuqoridagi olimaning ham ayni haqiqat bo‘lgan jiddiy vaziyat borasida fikr yuritishi bejiz emas. Sababi jinoyat faktini isbotlash bilan bog‘liq holatlar ko‘pincha tergovga qadar tekshiruvda, ya‘ni jinoyat ishini qo‘zg‘atishdan oldin vujudga keladi.

M.A.Uarovanning ta‘kidlashicha, “... eksgumatsiya tergov harakati ko‘pincha murdada zo‘raki o‘lim alomatlarini kompleks yoki komission ekspertiza orqali tekshirish bilan kechadi, shu bois eksgumatsiya tergov harakatlari o‘tkazilgan jinoyat ishlari jinoyat tarkibi bo‘lmaganligi (reabilitatsiya etiluvchi) asosi bilan tugatilganini ko‘rish mumkin” [14, 37–38-b.].

Ushbu fikrlarga qo‘shilgan holda, alohida qayd etish lozimki, eksgumatsiya tergov harakatini amalga oshirilgan ishlarning natijalari haqiqatan ham jinoyat tarkibi mavjud emasligi asosi bilan tugatilgan.

Tadqiqot davomida o‘rganilgan eksgumatsiya tergov harakati o‘tkazilgan jinoyat ishlari va tergovga qadar tekshiruv hujjatlarining ko‘p qismi – 67,4 foizi (112/166) JPKning 83-moddasi 1- va 2-bandiga asosan tugatilgani yoxud rad etilgani aniqlandi [15].

Oliy Sud tomonidan taqdim etilgan ma‘lumotlarga ko‘ra, sud ruxsati talab etiluvchi tergov harakatlarini o‘tkazish uchun berilgan iltimosnomalar 2018-yilda 972 tani, 2019-yilda 894 tani, 2020-yilda 1039 tani, 2021-yilda 2138 tani 2022-yilda esa 2363 tani tashkil etgan [16]. Statistika ma‘lumotlar tahlili, so‘nggi yillarda murdani

eksgumatsiya qilish va pochta-telegraf jo‘natmalarini xatlash tergov harakatlarini o‘tkazishda o‘shish tendensiyasini ko‘rsatmoqda.

M.A. Uarova bu borada “Tergov amaliyotidagi asosiy muammolardan biri murdani eksgumatsiya qilish bilan bog‘liq. Jumladan, amaliyotda shaxs vafot etib, u dafn etilganidan so‘ng uning yaqin qarindoshlari shaxsning hayotiga suiqasd qilingani, vafot etishiga unga yetkazilgan tan jarohati yoki shifokorlar tomonidan o‘z vaqtida tibbiy yordam ko‘rsatilmagani sabab bo‘lgani yoxud noto‘g‘ri tibbiy muolaja qilingani haqida huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ariza bilan murojaat qilishadi” [14, 38-b.], – deya qayd etadi.

Mazkur holatda JPKning 173-moddasiga ko‘ra, o‘limning sababini, yetkazilgan tan jarohatlarining xususiyati va og‘irlik darajasini aniqlash uchun ekspertiza tayinlash va o‘tkazish shart hisoblanadi. Buning uchun murdani eksgumatsiya qilish zarurati yuzaga keladi. Qonunchilikka muvofiq, murdani eksgumatsiya qilish faqatgina tergov harakati qo‘zg‘atilgan jinoyat ishi doirasida o‘tkazilishi mumkin.

Qayd etish lozimki, shaxslarning arizalarida keltirilgan holatlar va vajlar doim ham o‘z tasdig‘ini topmaydi. Natijada birgina tergov harakatini o‘tkazish uchun jinoyat ishini qo‘zg‘atib, keyin ishni tugatish zarurati paydo bo‘lishi sudga qadar ish yurituvida ortiqcha byurokratik to‘siq va qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu ishlarni bunga misol tariqasida keltirish mumkin:

2017-yil 5-iyul kuni Yangiyer shahrida yashovchi G.Z. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti xalq qabulxonasiga ariza bilan murojaat qilib, o‘z arizasida 1937-yilda tug‘ilgan yolg‘iz nafaqaxo‘r onasi S.X.ni bemorligi sabab davolatish uchun 2017-yil 14-iyun kuni Yangiyer shahrida joylashgan asab va ruhiy kasalliklar shifoxonasiga yotqizganini, biroq unga noma‘lum bo‘lgan sabablarga ko‘ra onasi 15-iyun kuni shifoxonada vafot etganini, onasining butun tanasida turli jarohatlar borligini ko‘rganini, shuningdek, shifokorlar tomonidan onasining o‘limiga sabab bo‘lgan holat haqida noto‘g‘ri xulosa qilganini bildirib, shu sababli mazkur holat yuzasidan surishtiruv harakatlari o‘tkazishni va aybdor shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortishni so‘ragan.

Holat yuzasidan tergovga qadar tekshiruv hujjatlarida biror-bir jinoyat alomatlarini bo‘lmagani sababli 2017-yil 19-iyulda O‘zbekiston Respublikasi JPKning 83-moddasi 1-qismiga asosan jinoyat ishini qo‘zg‘atishni rad qilish to‘g‘risida qaror qabul qilingan.

Shuningdek, tergovga qadar tekshiruv jarayonida G.Z. Yangiyer shahrida joylashgan asab va ruhiy kasalliklar shifoxonasida onasi S.X. kasalxonada vafot etganidan so‘ng uning murdasini kasalxonadan olib ketishi paytida shifokorlar – A.E. va D.S. unga tibbiy yo‘riqnomalarga zid ravishda tibbiy kartadan ko‘chirma berishgani, vaholanki, tibbiy kartadan ko‘chirma kasalxonadan chiqib ketayotgan tirik odamga nisbatan berilishi, shifokorlar shu tariqa o‘zlarining jinoiy qilmishlarini yashirganini bayon etib, tibbiy kartadan ko‘chirmani taqdim qilgan.

Qaror shahar prokurori tomonidan ish holatlari to‘liq tekshirilmasdan qabul qilingani sababli bekor qilinib, qo‘shimcha tergovga qadar tekshiruv harakatlari o‘tkazish uchun Yangiyer shahar IIB huzuridagi TBga yuborilgan. Shundan so‘ng murdani eksgumatsiya qilish va ekspertiza tekshiruvi uchun namunalar olish

to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish haqida qaror qabul qilinib, ushbu qaror asosida JIB Yangiyer shahar sudi tomonidan ajrim chiqarilgan va tergov harakati o'tkazish uchun ruxsat berilgan. Marhuma S.X.ning o'lim sabablari va badanida tan jarohatlari mavjudligini aniqlash maqsadida uni qabrdan eksqumatsiya qilib, sudga oid tibbiyot ekspertizasini o'tkazish tayinlangan.

Sudga oid tibbiy ekspertizaning 2017-yil 12-avgustdagi 62-sonli xulosasiga ko'ra, marhuma S.X.ning badanida makro-morfologik tekshiruv o'tkazilganida uning suyak tizimida va badanida zo'raki o'limga olib keluvchi biror-bir tan jarohati topilmagani aniqlangan. Shuningdek, laborator tekshiruvlarga ko'ra, murdadan olingan namunalarda tanasida etil spirti va orqa chiqaruv teshigi va qin dahlizidan olingan dokali trundagi surtmalarda spermatozoidlar topilmagani aniqlangan.

Marhuma S.X.ning murdasida zo'raki o'lim alomatlari aniqlanmagani sababli to'plangan tergovga qadar tekshiruv hujjatlari yuzasidan O'zbekiston Respublikasi JPKning 83-moddasi 1-qismiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risida qaror qabul qilingan [17].

Yuqorida tahlil etilgan amaliyotdagi holatlardan ma'lum bo'ladiki, tergovga qadar tekshiruv davrida jinoyat faktini tasdiqlash uchun murdani eksqumatsiya qilishning real zarurati vujudga keladi. Bunday hollarda huquqni qo'llovchi vaziyatni inobatga olgan holda, garchi jinoyat protsessiga zid bo'lsa-da, jinoyat ishini qo'zg'atmasdan turib ushbu tergov harakatini amalga oshirib kelmoqda.

Eksqumatsiya tergov harakati tarixini o'rgangan olimlar bu borada diniy qarashlar bunday harakatlarni qoralaganini ta'kidlashadi. Ushbu qarashlar jamiyatning qonunlarda nazarda tutilgan ayrim qoidalar bilan o'zaro kelishmasligida namoyon bo'ladi. Bu esa surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud tomonidan tergov harakatini amalga oshirishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Biroq islom dini eksqumatsiyaga birovning haqi nuqtayi nazaridan ruxsat beradi, ya'ni bir guruh islom huquqshunoslari (fuqaholari) "Bu ish birovning haqqiga tegishli bo'lsa, joiz. Fuqaholar birovning qimmatbaho toshini yutib yuborib o'lgan kishini qabrda bo'lsa ham, qornini yorib olishga ruxsat berganlar", – deb ta'kidlaydilar [18].

Bir qancha olimlar yuqoridagilarga asosan tahlil etilayotgan tergov harakatini tergovga qadar tekshiruv davrida yoki jinoyat ishini qo'zg'atishdan oldin amalga oshirish borasida ilmiy asoslangan takliflarni ilgari surishgan. Xususan, V.P. Bojyev [19, 66–74-b.], A.R. Sisenko [20, 14–16-b.], A.N. Ilyashenko, D.N. Lozovskiy [21, 87–91-b.], A.E. Kriger [22, 44–48-b.] va boshqa ko'plab olimlar eksqumatsiya tergov harakatini jinoyat ishini qo'zg'atishdan oldin amalga oshirish, bunda sud ruxsatini olish tizimi hamda mexanizmlari muhim ahamiyatga egaligi borasidagi fikrlarni qayd etishgan.

Olimlarimizdan M.D. Botayev [1, 135-136-b.], X.H. Egamberdiyev [23, 42-43-b.], D.M. Qurbonov [24, 35–40-b.] va B. Rajabov [25, 209–212-b.]lar ham murdani eksqumatsiya qilish tergov harakatini tergovga qadar tekshiruv davrida o'tkazilishi mumkin bo'lgan tergov harakati ro'yxatiga kiritish va JPKning 329-moddasining ikkinchi qismini bir qancha tergov hamda protsessual harakatlar bilan boyitishni taklif etadilar.

Yuqoridagi olimlarning fikrlariga qisman qo‘shilamiz, shu bilan birga, taklif etilayotgan tahrirda jami 16 ta tergov va protsessual harakat sanalgani, albatta, o‘z o‘rnida mavjud boshqa normalar bilan kollizion holatlar vujudga keltirishini ham inobatga olish lozim, deb o‘ylaymiz. Ya‘ni tergovga qadar tekshiruv davrida ruxsat etilgan qaysi tergov harakatlari sanab o‘tilgan bo‘lmasin, barchasining zamirida kelib tushgan ariza va xabarda qonuniy qaror qabul qilish uchun jinoyat tarkibi mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash bosh maqsad bo‘lib qoladi. Shu bois tergov harakatlarini ikkiga bo‘lgan holda – ayrimlarini mazkur ro‘yxatga kiritish, qolgan barcha zaruriy, ya‘ni kelib tushgan ariza va xabarda jinoyat tarkibi bor yoki yo‘qligini aniqlash uchun zarur deb topilgan tergov harakatlarini o‘tkazish mumkin. Biroq bunga tegishli sud ruxsat berishi tartibini joriy etish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Tadqiqot jarayonida tergov harakatlarini o‘tkazish tartibini belgilashda qonunchilikda huquqiy bo‘shliqlar, kollizion holatlar, Konstitutsiya normalariga zid qoidalar hamda huquqni qo‘llash amaliyotida bartaraf etish zarur bo‘lgan muammolar borligi ma‘lum bo‘ldi. Xususan, JPKning 139-moddasiga ko‘ra, fuqaroning uyi yoki xizmat joyini ko‘zdan kechirish zarurati bo‘lsa, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi bu haqda qaror, sud esa ajrim chiqaradi.

B.Sh. Qobulovning ta‘kidlashicha, “Mazkur holatda shaxsning turar joy daxlsizligiga ta‘sir qiluvchi ushbu tergov harakatini o‘tkazishda na prokuror va na sud nazorati mavjud emas. Shuningdek, fuqaroning uyi yoki xizmat joyida eksperiment yoki ko‘rsatuvlarni hodisa sodir bo‘lgan joyda tekshirish qanday amalga oshirilishi ham aniq belgilanmagan” [26, 209–212-b.].

Bizningcha, tergovga qadar tekshiruv vaqtida JPKning 329-moddasi ikkinchi qismida nazarda tutilgan qat‘iy qoida, ya‘ni “...tergovga qadar tekshiruv vaqtida boshqa tergov harakatlarini o‘tkazish man etiladi” jumlasini mazkur qonunchilikdan chiqarib tashlash maqsadga muvofiq, sababi sud-tergov amaliyotida jinoyat faktini isbotlash bilan bog‘liq hollarda har qanday istisnoli holatlarga duch kelinishi mumkin. Shu bois bu kabi qat‘iy qoidalar bilan huquqni qo‘llovchi amaliyotchilar qonun normalariga rioya etish fonida ishning haqiqiy holatlarini aniqlamasligi, qolaversa, bu jamiyatning jinoyatchilikka murosasiz munosabatiga salbiy ta‘sir etishiga olib borishi mumkin.

Tadqiqot natijalari tahlili

Yuqoridagi JPKning 329-moddasi ikkinchi qismida nazarda tutilgan ro‘yxat asosida keltirilgan tergov harakatlaridan tashqari, boshqa tergov harakatlarining o‘tkazilishi qat‘iy taqiqlanishi bilan bog‘liq qoida hamda tergovga qadar tekshiruv davrida quyidagi bir qancha muammolarni tadqiq etish zarurati mavjud. Jumladan:

birinchidan, TQT davomida ishtirokchilarning ko‘rsatmalari olingan hollarda ularning to‘g‘riligi borasidagi ogohlantirishlar samara bermasligi yoki muayyan tartibning o‘zi mavjud emasligi, ya‘ni bugungi kunda tergovga qadar tekshiruv davrida ishtirokchilardan tushuntirishlar olishda qanday protsessual qoidalarga rioya qilinishi, ular qanday huquqlardan foydalana olishi va boshqa tartiblar yo‘qligi;

ikkinchidan, protsess ishtirokchilarining biror-bir maqomi, jumladan, kelgusida gumon qilinuvchi tariqasida jalb etilishi lozim bo'lgan shaxsning, guvohning yoki jabrlanuvchi tarafning maqomi yo'qligi, TQT vaqtida ruxsat berilgan tergov harakatlari ularning o'z manfaatlarini himoya qilishda to'sqinlik keltirib chiqarayotgani, xususan, ekspertizalar tayinlashda va o'tkazishda JPKning 179-moddasida nazarda tutilgan huquqlardan foydalana olmasligi va boshqalar;

uchinchidan, ishtirokchilarning himoya huquqidan foydalana olmasliklari, biror-bir maqomi e'tirof etilmagani, unga nisbatan huquq va majburiyatlar aks etmagan ishtirokchining bunday huquqlarini ta'minlash borasida qoidalarning o'zi mavjud emasligi;

to'rtinchidan, ayniqsa, yo'l-transport hodisalari bilan bog'liq jinoyatlarga oid TQTda ekspertiza tekshiruvi uchun yoki qiyosiy tekshirish uchun namunalar olish yoki tergov eksperimenti bilan bog'liq tergov harakatining o'tkazilishiga zarurat borligi;

beshinchidan tergov harakatlari o'tkazilishi uchun yoki tushuntirishlar olishda hozir bo'lmagan shaxsning TQTda ishtirokini ta'minlash bo'yicha protsessual qoida yoki TQT mansabdor shaxsining bu borada biror-bir vakolati mavjud emasligi. Xorijiy mamlakatlar qonunchiligiga nazar tashlasak, bu kabi preventiv choralar ularda mavjudligiga va milliy qonunchiligimizdagi huquqiy bo'shliqlar bartaraf etilganiga guvoh bo'lamiz. Masalan, Fransiya [26], Janubiy Koreya [27], Rossiya Federatsiyasi [28], Qozog'iston Respublikasi [29], Qirg'iz Respublikasi [30], Belarus Respublikalari [31] jinoyat-protsessual qonunchiligida shaxsni sudga qadar ish yurituviga kelishini ta'minlashga qaratilgan "Hozir bo'lish majburiyati" ko'rinishidagi majburlov chorasi mavjud;

oltinchidan, kechiktirib bo'lmaydigan tergov harakatlari sirasiga kiruvchi shaxsni tibbiy guvohlantirish, tintuv, yoki narsa-buyum, murdani ko'zdan kechirish, pochta va telegraf jo'natmalarini xatlash kabi tergov harakatlarini o'tkazishga protsessual qoidalar yo'l qo'ymasligi;

yettinchidan, tergov harakatini amalga oshirishda ba'zi tergov harakatlarini, jumladan, telefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish jinoyat ishini qo'zg'atishdan oldin amalga oshirilganligi, ular faqatgina tezkor tadbirlar sirasiga kiradigandek baholanib, daliliy ahamiyatga olinmayotganligi, bunda surishtiruv-tergov amaliyoti xodimlari jinoyat ishini sun'iy ravishda eski muddat bilan qo'zg'atish va shu yo'l orqali mazkur dalildan foydalanilishi kabi holatlar kuzatilayotgani hamda boshqa holatlar tergovga qadar tekshiruv sifatining tushishiga, daliliy ahamiyatga ega bo'lgan birlamchi muhim ma'lumotlarning esa yo'qolib ketishiga sabab bo'layotgani kuzatilmoqda.

Xulosalar

Yuqorida sanab o'tilgan omillarni inobatga olib, ularning barchasiga huquqiy yechim sifatida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining quyidagi ayrim moddalariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish maqsadga muvofiq.

39²-modda. Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ boshlig'ining va uning mansabdor shaxsining vakolatlari

Ushbu kodeksning 39¹-moddasida sanab o'tilgan har bir organning rahbarlari tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning boshlig'i sifatida harakat qila turib, tergovga qadar tekshiruvni boshlashga yoki o'ziga bo'ysunuvchi boshqa mansabdor shaxsga uni yuritishni topshirishga, *ushbu kodeksning 329-moddasida nazarda tutilgan tergov va protsessual harakatlarni amalga oshirishga (bundan sud ruxsatini olish nazarda tutilgan tergov harakatlari mustasno)*, shuningdek, jinoyat ishini qo'zg'atishga yoki ish qo'zg'atishni rad etishga yoxud arizani, xabarni tergovga tegishliligiga ko'ra o'tkazishga haqlidir.

47-modda. Gumon qilinuvchi

Gumon qilinuvchi jinoyat sodir etgani to'g'risida ma'lumotlar bor bo'lsa-da, bu ma'lumotlar uni ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish uchun yetarli bo'lmagan shaxsdir.

Shaxs:

- 1) o'ziga nisbatan tergovga qadar tekshiruv boshlangan;*
- 2) jinoyat sodir etishda gumon qilinib, ushbu kodeksning 221-moddasida belgilangan tartibida ushlangan;*
- 3) surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan jinoyat ishida gumon qilinuvchi tariqasida ishtirok etish uchun jalb qilish to'g'risida qaror chiqarilgan vaqtdan boshlab gumon qilinuvchi deb hisoblanadi.*

48-modda. Gumon qilinuvchining huquq va majburiyatlari

(Birinchi qism) Gumon qilinuvchi: o'zining nimada gumon qilinayotganligini bilish; jinoyat protsessining har qanday bosqichida o'z tanloviga ko'ra advokat yordamidan foydalanish, ushlab turilganligi va turgan joyi to'g'risida advokatga yoki yaqin qarindoshiga telefon orqali qo'ng'iroq qilish yoxud xabar berish;

(ikkinchi qism) tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining, surishtiruvchi yoki tergovchining ruxsati bilan tergov harakatlarida ishtirok etish; yarashuv to'g'risidagi, amnistiya aktini qo'llash haqidagi ishlar bo'yicha sud majlislarida ishtirok etish; tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining, surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning va sudning harakatlari hamda qarorlari ustidan shikoyatlar berish huquqiga ega.

Gumon qilinuvchi: *tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi va prokurorning chaqiruviga binoan hozir bo'lishi, tergovga qadar tekshiruvda, surishtiruvda va dastlabki tergovda ishtirok etishdan bosh tortmasligi; haqiqatni aniqlashga dalillarni yo'q qilish, soxtalashtirish, guvohlarni ko'ndirishga urinish va qonunga xilof boshqa harakatlar bilan to'sqinlik qilmasligi; o'ziga nisbatan tanlangan ehtiyot chorasidan kelib chiqadigan talablarni bajarishi; tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning guvohlantirish, ekspert tekshiruvi uchun namunalar olish to'g'risidagi hamda surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning ekspertiza o'tkazish uchun tibbiy muassasaga joylashtirish to'g'risidagi qarorlari va ushbu kodeksda nazarda tutilgan boshqa protsessual qarorlar ijro etilishiga to'sqinlik qilmasligi; ishni tergov qilishda tartibga rioya etishi shart.*

148-modda. Murdani eksqumatsiya qilish asoslari va tartibi

Ko'zdan kechirish, tanib olish, tekshirish yoki ekspertizaga namunalar olish uchun murdani qabrdan chiqarib olish zarur bo'lgan taqdirda *tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi*, surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror murdani eksqumatsiya qilish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqida mazkur tergov harakatini o'tkazish asoslarini bayon etgan holda qaror chiqaradi. Qarorga iltimosnomani asoslovchi zarur materiallar ilova qilinadi.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organ mansabdor shaxsining, surishtiruvchining yoki tergovchining murdani eksqumatsiya qilish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarori va zarur materiallar prokurorga yuboriladi.

Prokuror murdani eksqumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnomaning asoslilikini tekshirib, unga rozi bo'lgan taqdirda, murdani eksqumatsiya qilish to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi qarorni va zarur materiallarni sudga yuboradi.

Sud murdani eksqumatsiya qilishni *tergovga qadar tekshiruv*, surishtiruv organlariga yoki tergovchiga topshiradi, bu haqda ajrim chiqaradi.

148¹-modda. Murdani eksqumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnomani ko'rib chiqish (Birinchi qism) Murdani eksqumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnoma *tergovga qadar tekshiruv*, surishtiruv yoki dastlabki tergov yuritilayotgan joydagi jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudining, hududiy harbiy sudning sudyasi tomonidan, mazkur sudlarning sudyasi bo'lmagan yoxud murdani eksqumatsiya qilish to'g'risidagi iltimosnomani ko'rib chiqishda uning ishtirokini istisno etuvchi holatlar mavjud bo'lgan taqdirda esa Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, viloyat, Toshkent shahar sudi, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raisining ko'rsatmasiga binoan boshqa tegishli sudning sudyasi tomonidan yakka tartibda ko'rib chiqiladi.

(Uchinchi qism) Sud majlisida prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, *tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi*, qonuniy vakil yoki murdasi eksqumatsiya qilinishi lozim bo'lgan vafot etgan shaxsning yaqin qarindoshlaridan biri, zarur hollarda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, shuningdek, agar ishda ishtirok etayotgan bo'lsa, himoyachi va qonuniy vakil ishtirok etadi.

149-modda. Murdani eksqumatsiya qilish tartibi

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki sud murdani eksqumatsiya qilishni sog'liqni saqlash organlari bilan kelishgan holda va murda ko'milgan joy vakilining ishtirokida amalga oshiradi. Sud eksqumatsiyani taraflar ishtirokida amalga oshiradi.

151-modda. Murdani eksqumatsiya qilish bayonnomasi

Ushbu kodeksning murdani eksqumatsiya qilish to'g'risidagi 90–92-moddalarida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq, *tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi*, surishtiruvchi yoki tergovchi bayonnoma tuzadi, sud esa eksqumatsiya jarayoni va natijalarini sud majlisining bayonnomasida qayd etadi. Bayonnomaga *qabriston*, qabr, tobut va murdaning fotosuratlarini, *audio-* va *videoyozuvlari* ilova qilinishi mumkin.

159-modda. Olib qo'yish yoki tintuv o'tkazish to'g'risida qaror yoki ajrim

(Birinchi qism) Olib qo'yish tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchining qarori yoxud sudning ajrimiga ko'ra, tintuv sudning ajrimiga asosan o'tkaziladi.

160-modda. Olib qo'yish yoki tintuv o'tkazish vaqtida hozir bo'ladigan shaxslar

(To'rtinchi qism) Tintuv qilinayotganlarga, xolislarga, mutaxassislarga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, harbiy qismlarning vakillariga tintuv yoki olib qo'yish o'tkazilishidan avval ularning tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchining barcha harakatlari chog'ida hozir bo'lish hamda ana shu harakatlar xususida arz qilish huquqlari tushuntirilishi kerak. Bunday arz bayonnomaga kiritilishi shart.

161-modda. Olib qo'yish yoki tintuv o'tkazish tartibi

(Ikkinchi qism) Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi olib qo'yish yoki tintuv o'tkazish haqidagi qarorga yoki ajrimga asosan ish uchun ahamiyatli bo'lgan narsa va hujjatlarni qidirib topish maqsadida turar joyga yoki boshqa binoga kirishga haqlidir.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi olib qo'yish yoki tintuv o'tkazishga kirishishdan oldin olib qo'yish yoki tintuv o'tkazilayotgan shaxsni qaror yoki ajrim bilan tanishtirib, imzo qo'ydirishi shart.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi olib qo'yish yoki tintuv o'tkazilayotgan binoda yoki o'zga joyda turgan shaxslarning olib qo'yish yoki tintuv tamom bo'lgunga qadar shu bino yoki joydan chiqib ketishini, shuningdek, ularning bir-birlari bilan yoki boshqa shaxslar bilan gaplashishini taqiqlab qo'yishga haqlidir.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi olib qo'yish yoxud tintuv o'tkazish vaqtida shaxsiy hayot daxlsizligiga oid ma'lumotlarning sir saqlanishiga doir choralarni ko'rishi shart.

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi olib qo'yish chog'ida qaror yoki ajrim bilan tanishtirganidan so'ng olinishi lozim bo'lgan narsa va hujjatlarni ixtiyoriy ravishda berishni taklif qiladi, taklif rad etilgan takdirda majburiy ravishda oladi. Basharti bu narsa va hujjatlar olib qo'yishni amalga oshirish to'g'risidagi qarorda yoki ajrimda ko'rsatilgan joydan topilmasa, u holda tintuv o'tkaziladi.

191-modda. Namuna olish to'g'risidagi qaror yoki ajrim

Namuna olish to'g'risida tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi qaror, sud esa ajrim chiqaradi. Unda: namuna oladigan shaxs yoki organ; namuna olinishi kerak bo'lgan shaxs; aynan qanday namuna va qancha miqdorda olinishi lozimligi; namuna olinadigan shaxs qachon va kimning huzuriga kelishi zarurligi; olingan namunaning qachon va kimga taqdim qilinishi kerakligi ko'rsatilishi lozim.

193-modda. Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki sud tomonidan namunalar olish tartibi

Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi namuna olinishi kerak bo'lgan shaxsni chaqirtiradi yoki u turgan joyga borib, uni namuna olish to'g'risidagi qaror yoki sudning o'ziga kelib tushgan ajrimi bilan tanishtirib tilxat oladi va bu shaxsga, mutaxassisga, xolislarga ularning huquq va majburiyatlarini tushuntiradi, agar kimdir rad etilgan bo'lsa, bu masalani hal qiladi. Keyin tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi kerakli harakatlarni bajaradi va ekspert tekshiruvi uchun namunalar oladi. Bunda og'riq bermaydigan hamda inson hayoti va salomatligi uchun xavfli bo'lmagan ilmiy-texnikaviy vositalar qo'llanishi mumkin.

Olingan namunalar o'raladi va muhrlanadi. Keyin *tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi* ularni namuna olish bayonnomasi bilan birga tegishli ekspertga yuboradi.

194-modda. Shifokor yoki boshqa mutaxassis tomonidan namunalar olish tartibi

(Birinchi qism) Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki sud tegishli shaxsni, shuningdek, undan namuna olish to'g'risidagi qarorni yoki ajrimni shifokorga yoki boshqa mutaxassisga yuboradi. Shifokorni, boshqa mutaxassisni, xolislarni rad etish masalasini qaror yoki ajrim chiqargan surishtiruvchi, tergovchi yoki sud hal qiladi.

(Uchinchi qism) Tekshirish uchun hayvonlardan namunalar olish zarurati tug'ilsa, tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki sud tegishli qarorni yoxud ajrimni veterinarga yoki boshqa mutaxassisga yuboradi.

195-modda. Ekspert tomonidan tajriba uchun namunalar olish

(Ikkinchi qism) Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi bunday namunalarni tayyorlash chog'ida hozir bo'lishga haqli bo'lib, bu hol ular tomonidan tuziladigan bayonnomada aks ettiriladi.

(To'rtinchi qism) Tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi yoki tergovchi, sud muhokamasida esa sud va taraflar ekspert taqdim qilgan tajriba namunalarini ko'zdan kechiradilar, shundan so'ng ular ashyoviy dalil sifatida jinoyat ishiga qo'shib qo'yiladi.

Shuningdek, JPKning 197-, 202-, 205-, 207-, 208-, 213-, 217-, 226-, 382-moddalariga tergovga qadar tekshiruv organining mansabdor shaxsini qo'shish bo'yicha tegishli o'zgartish va qo'shimchalar kiritish lozim bo'ladi.

Shu bilan birga JPKni 329¹-modda bilan to'ldirish:

329¹-modda. Tergovga qadar tekshiruv ishtirokchilari hamda ularning huquq va majburiyatlari

Tergovga qadar tekshiruv davomida jinoyatga oid arizalar, xabarlar va boshqa ma'lumotlar asosida tergovga qadar tekshiruvga jalb qilingan shaxslar gumon qilinuvchi, jabrlanuvchi va guvohning huquq va majburiyatlaridan foydalanadilar.

Tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi tergovga qadar tekshiruv ishtirokchilariga ularning huquq va majburiyatlarini tushuntirishi shart.

Tergovga qadar tekshiruvga jalb qilingan shaxslar tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarorlari ijro etilishiga to'sqinlik qilmasligi shart.

Jinoiy hodisadan jabr ko'rgan shaxslar va shohidlar bila turib yolg'on xabar, ko'rsatma berganlik va ma'lum bo'lgan holat, ma'lumotlarni yashirganlik uchun qonunda belgilangan tartibda javobgar bo'ladi.

329²-modda. Tergovga qadar tekshiruv jarayonida o'tkaziladigan tergov va protsessual harakatlar.

Tergovga qadar tekshiruv o'tkazish davomida *hujjatlar, tushuntirishlar talab qilib olish, shuningdek, shaxsni ushlab turish va ushlangan shaxsni shaxsiy tintuv qilish, olib qo'yish, ko'zdan kechirish, taqdim qilingan narsalar va hujjatlarni olish, ekspertiza uchun namunalar olish, ekspertizalar tayinlash va o'tkazish, yuzlashtirish, murdani eksqumatsiya qilish, guvohlantirish, taftish tayinlash, abonentlar yoki abonent qurilmalari o'rtasidagi bog'lanishlar to'g'risida axborot olish, tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazish haqida topshiriqlar berish tergov va protsessual harakatlari o'tkazilishi* mumkin.

Tergovga qadar tekshiruv vaqtida jinoyat faktini tasdiqlash uchun zarurat bo'lgan hollarda boshqa tergov harakatlarini ham faqat sudning ruxsati bilan amalga oshirishga yo'l qo'yiladi. Bunda tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi ushbu zaruratni asoslovchi ish hujjatlarini sudga taqdim etadi.

329³-modda. Tushuntirishlar olish tartibi

Tergovga qadar tekshiruv davomida ish uchun ahamiyatli bo'lgan holatlar to'g'risida xabardor bo'lgan shaxslardan tushuntirishlar olinishi mumkin.

Shaxsdan tushuntirish olish yozma ravishda amalga oshiriladi va unda quyidagilar ko'rsatiladi:

1) tushuntirish olingan joy va sana, tushuntirish olish boshlangan va tugallangan vaqt;

2) tushuntirish olgan shaxsning lavozimi, unvoni, ismi, familiyasi va otasining ismi;

3) tushuntirish berayotgan shaxsning familiyasi, ismi va otasining ismi, yashash joyi, ish joyi va uning shaxsi to'g'risidagi boshqa ma'lumotlar, aloqa vositalari;

4) tushuntirish berayotgan shaxs qaysi tilda tushuntirish berishi, tarjimon va himoyachi xizmatidan foydalanishga ehtiyoji borligi.

Tushuntirish olishdan avval shaxsga ushbu kodeksning 51-, 71-moddalarida belgilangan huquq va majburiyatlar tushuntiriladi va bu haqda tushuntirish xatida qayd etiladi.

Tushuntirish xatida ko'rsatuvlar birinchi shaxs nomidan yozilib, unda sodir bo'lgan voqea, hodisa to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Bunda tushuntirish berayotgan shaxsga aniqlashtiruvchi savollar berilishi mumkin. Savollar va ularga javoblar tushuntirish olish davomida paydo bo'lgan ketma-ketlikda qayd etiladi.

Tushuntirish xati tushuntirish berayotgan shaxs, shuningdek, tushuntirish olgan tergovga qadar tekshiruv organi mansabdor shaxsi tomonidan imzolanadi.

Tushuntirish berayotgan shaxs yolg'on xabar berganlik uchun jinoiy javobgarlik to'g'risida ogohlantirilib, tushuntirish xatiga bu haqda tegishli yozuv kiritiladi.

Tushuntirishlar olish ushbu kodeksda belgilangan tartibda videokonferensaloqa rejimida o'tkazilishi mumkin.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda har jabhada bo'lgani kabi jinoiy-huquqiy sohada inson qadri va manfaatlari yo'lida olib borilayotgan islohotlar natijasi, eng avvalo, uning dispozitiv huquqlari misolida namoyon bo'lmoqda. Mazkur islohotlar yo'lini izchillik bilan davom ettirish esa nafaqat davlatimiz, balki xalqimizning ham manfaatlariga mos ravishda huquqiy tartibni saqlashga xizmat qiladi, degan fikrdamiz.

REFERENCES

1. Botayev M.D. Tergovga qadar tekshiruv institutini takomillashtirish [Improving the institute of pre-investigation verification]. PhD thesis. Tashkent, 2020.
2. Sahaddinov S. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar [Reviews of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, 2014.
3. Hojakulov S.B. Processual harakatlar: tushunchasi, tasniflanishi va tizimlashtirilishi: [Procedural actions: concept, classification and systematization]. Tashkent, 2013, p. 63.
4. Xolboyev J.A. Yuzlashtirish tergov harakatini o'tkazishda qo'llanadigan taktik usullarni takomillashtirish [Improvement of tactical methods used in conducting a facilitation investigative action]. Technical Munich University, Berlin, 2020, p. 66–71.
5. Qomus.info - online legal encyclopedia facilitation. Yuzlashtirish – Confrontation. Available at: <https://qomus.info/encyclopedia/cat-yu/yuzlashtirish-uz/>
6. Yanovskiy R.S. K voprosu ob effektivnosti proizvodstva ochnoy stavki v ugolovnom sudoproizvodstve [On the issue of the effectiveness of confrontation in criminal proceedings]. *Gaps in Russian Legislation*, 2011, no. 6. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-effektivnosti-proizvodstva-ochnoy-stavki-v-ugolovnom-sudoproizvodstve>
7. Belkin A.R. Processual'nyye problemy ochnoy stavki [Procedural problems of confrontation]. *Legal Science and Law Enforcement Practice*, 2015, no. 3 (33), pp. 99–100.
8. Stepanov A.A., Dudin N.P. Taktika doprosa i ochnoy stavki: Nastol'naya kniga sledovatelya [Interrogation and confrontation tactics: Investigator's Handbook]. Eds. O.N. Korshunov, V.S. Shadrin. St. Petersburg, Law Center Press Publ., 2008, pp. 346–348.
9. Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. Reference No. 07/13-4853-150 dated 11.05.2023.

10. Directory of the Center for Legal Statistics and Operational Reporting. Data of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan on the dynamics of crime for 2018–2023.

11. Qomus.info [online legal encyclopedia exhumation]. Eksqumatsiya – Exhumation. Available at: <https://qomus.info/encyclopedia/cat-e/eksgumatsiya-uz/>

12. Tibbiyot va salomatlik tibbiy ensiklopediya [Medicine and Health – Medical Encyclopedia]. Eksqumatsiya – Exhumation. Available at: <https://medlife.uz/encyclopedia/e/eksgumatsiya/>

13. Akhmadeeva O.V. Eksqumatsiya: istoriya razvitiya, provedeniye i osobennosti [Exhumation: the history of development, conduct and features]. *Legal Sciences*, Moscow, pp. 60–62.

14. Uarova M.A. Problema eksqumatsii kak osobogo sledstvennogo deystviya [The problem of exhumation as a special investigative action]. *Young Scientist*, 2014, no. 6.1, pp. 37–38.

15. Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan. Results of the business trip of the dated 27.04.2022 No. 15/07-2-62925/22-number reference entry number No. 2530.

16. Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. No. 07/13-5226-177-number reference, 2164. 08.05.2023.

17. Department of investigation of the Republic of Uzbekistan. Results of the business trip reference No. 2429 of the dated 21.04.2022, No. 18/3383. 26.04.2022.

18. Eksqumatsiya “Zikr ahlidan so’rang” hay’ati [Exhumation “ask the people of zikr” committee]. Available at: <https://savollar.islom.uz/s/42257>

19. Nauchno-prakticheskiy kommentariy k Ugolovno-processual’nomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of the Russian Federation]. Eds. V.M. Lebedev and V.P. Bozhev. Moscow, 2014.

20. Sysenko A.R. Osobennosti provedeniya eksqumatsii pri rassledovanii prestupleniy [Features of exhumation in the investigation of crimes] *Zakonodatel’stvo i praktika*. 2015. № 1. pp. 14–16.

21. Il’yashenko A.N., Lozovskiy D.N. Aktual’nyye voprosy proizvodstva eksqumatsii v ugolovnom sudoproizvodstve [Current issues of exhumation in criminal proceedings]. *Society and Law*, 2017, no. 1 (59), pp. 87–91.

22. Kriger A.E. Eksqumatsiya v sisteme sledstvennykh deystviy [Exhumation in the system of investigative actions]. Barnaul, 2014.

23. Egamberdiyev X.H. Tergovga qadar tekshiruv institutini takomillashtirish: milliy va xorijiy tajriba [Improvement of the institution of inquiry before investigation: national and foreign experience]. PhD thesis. Tashkent, 2020, pp. 42–43.

24. Qurbonov D.M. Tergovga qadar tekshiruv: muammolar va takomillashtirish istiqbollari [Pre-investigation examination: problems and prospects for improvement]. *Investigative Practice*, pp. 35–40.

25. Rajabov B. Tergovga qadar tekshiruvni takomillashtirish istiqbollari [Prospects for improving the examination before the investigation]. *Review of Law Sciences*, 2020, pp. 209–212.

26. Kobulov B.Sh. Classification of measures within the framework of the mechanism for restriction of individual rights in pre-trial proceedings. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2023, no. 5, pp. 31–36. DOI: 10.37547/tajpslc/Volume05Issue04-06

27. The Code of Criminal Procedure of France. Adopted on 12/23/1958. Entered into force on 03/02/1959.

28. The Criminal Procedure Act of South Korea (Hensa-soson-biop) Law No. 341 of September 23, 1954.

29. The Criminal Procedure Code of the Russian Federation No. 174-FZ of December 18, 2001.

30. The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, with amendments and additions as of 03.07.2023.

31. Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic No. 129 dated October 28, 2021.

32. Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus No. 295 dated July 16, 1999.

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2024-yil 1-son

VOLUME 4 / ISSUE 1 / 2024

DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.4.1.

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

BOSH MUHARRIR:

N. Salayev

TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR:

S. Samadov

O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig'i v.v.b.

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

D. Bazarova

TDYU Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, professor.

Mas'ul muharrir: K. Hakimov

Muharrirlar: Y. Mahmudov, M. Sharifova, Y. Yarmolik, E. Mustafayev

Musahhih: K. Abduvaliyeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Jurnal 2024-yil 26-martda bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli bosma tabog'i: 9,3.

Adadi: 30. Buyurtma: № 39.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

ISSN 2181-2179

Toshkent davlat yuridik universiteti ©